

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İCTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFIYA, EDEBİYAT

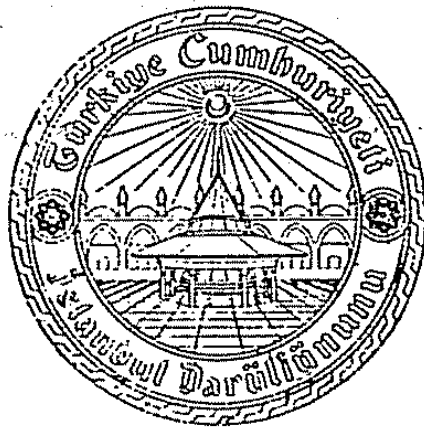
İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA

MAKALELER :

Sahife

Mehmet İzzet Beyin ölümü Yusuf Şerif	1 - 2
İzzet B. Hilmi Ziya B.	3 - 8
İzzeti ne için tazîz ediyoruz Sadrettin Celâl	9 - 13
Mehmet İzzet Bey fikri şahsiyeti ve hizmeti İsmail Hakkı	14 - 17
İzzet Bey kimdi Orhan Sadettin	18 - 24
İzzet Beyin fikri şahsiyeti M, Şekip	25 - 29
Merhum Mehmet İzzet Bey Halil Nimetullah	30 - 32
Zavallı İzzet Bey Mehmet emin	33 - 34
Mehmet İzzet Beyin hayatı Sıtkı	35 - 37

İSTANBUL
CUMHURİYET MATBAASI
1931

İzzet Beyin fikrî şahsiyeti

San'at, müşahhası mücerrede; ilim, mücerredi müşahhasa feda ederken, felsefe, ilmin tecritlerini mütemadiyen tenkit ederek müşahhasın şeniyet ve meselelerini yeniden vazetmek suretile hem "esthétique,, idrakimizi tazeler, hem de ilmi kendini mütemadiyen tamire sevk ederek ruh'lara küşayış ve hakîmlik bahşeder. Bunun içindir ki felsefenin durduğu, veya gerilediği devirlerde ilim de, san'at te yeşermez olurlar. Tanzimattan beri garplılaşmak istediğimiz halde birbiri arkasından gelen bütün ihtilâç ve inkılâplara rağmen memleketimizde yeni ilim ve felsefe cereyanının bir an'ane olamaması sebepsiz olmamıştır.. Garplılık denen şey üç asırdan beri Avrupada sayruret bulan bir ilim ve felsefe sistemidir. Bu sistemin her hangi bir şark memleketinde teessüs edip bir an'ane teşkil edebilmesi, bu ilim ve felsefe manzumesinin parçalarına temas etmekle değil, onu bir bütün, bir kül halinde tesis etmekle olabilir. Reşit Paşa zamanında Darülfünunun tesisile bir kül halinde alınması o zamanın en durbin ve isabetli bir teşebbüsü olduğu halde bunda muvaffak olunamayınca parçacılığa dökülerek tıp, mühendis ve hukuk mektepleri ile iktifa edilmiş ve bunlar bir külle bağlanmadığı ve bu kül kavranmadığı için kül'ü ihatadan mahrum birer meslek mektebinden fazla bir şey olamamışlardır.

Merhum Emrullah Efendi Reşit Paşa zamanında akim kalan Darülfünun teşebbüsünün ruh ve manasını yeniden kavradığı için, liselerin keyfiyetçe olan ehemmiyetini takdir ederek Maarif nezaretindeki icraatının bütün kuvvetini bu cihette teksif etti ve bu dakikadan itibaren ki Darülfünunun tekâmül ettirilmesi ve nihayet muhtariyetinin temini cereyanları baş gösterdi. Ve yine bu zamandadır ki asrî bütün ilimlerin anası olan fizik ve riyazî fizik ilmi merhum Salih Zeki Beyle canlandıktan başka, bir de ilim tarihi ve felsefe alâkası halinde tecessüt etti.. Salih Zeki Bey fizikin son terakkilerini idrâk edecek kadar muammer olsaydı fert ve cemiyetten mülhem olan Ziya Gök Alp ve merhum İzzet Beylerin felsefî nazarları yanında riyazî fizikin son organik ve izafiyetçi telekkilerini de görmüş olacaktık.

Modern devrin fikriyatını tesis eden Descartes'in münfeil bir hayiz ve daha çok his ve şuur manasına gelen bir tefekkür olmak üzere mevcudatta bulduğu daimî şeniyetlerin intaç ettiği mihanikî ve statik

bir materiyalizm ile ferdî his ve ihtiraslardan mülhem olan yine statik bir enfüsilik, mefkûre, ahlâk ve san'ate yer bırakmamış gibi idi. Zaten Descartes'tan evvelki skolastik nominalizm de ferdin nef'ine nev'i inkâr ve münhasıran ferdî şeniyeti mutlak bir hakikat olarak tasdik ediyordu. Leibnitz'in nominalizmi de bu manada oluyor; ve ferdin ismi burada "monades,, ünvanını alıyor; ve bunlar bir ahengi ezeli ile daima müstakil ve müstekir kalıyor. Yalnız aralarında derece farkları ile bir silsileyi meratip bulunuyor. Spinoza ise fertleri "cevher,, tesmiye ettiği bir mevcudun geçici ve mütehavvil birer suretleri olarak tanınmakla vahdetçi idealizme imkân bırakan ilk modern filozof oldu. Ve bunun içindir ki, tezatların fevkinde müteal bir ideal arayan Alman idealizmi uyandırdığı zaman Spinoza Almanlarca en çok sevilen bir filozof oldu. His ve ihtiras saiklerinden azade olarak bir Socrate gibi yaşıyan ve bunları soğuk ve sakin bir akıldan bekliyen İzzet Bey ahlâkın temellerini bu şîar dairesinde vazetmek için hayatını bile istihfaf eden Socrate'a karşı olan sempatisini, "Gomperz,, den şevk ve heyecan ile tercüme ettiği Socrate monografisi ile izhar ettiği gibi Ziya Gök Alpın bıraktığı açıklara cevap aramak istemesi de, aralarında hem kuvvetli bir sempati, hem de ihtilâf olduğunu gösterir. Filhakika İzzet Bey dogmatizmden nefret eder, mesaisini sessiz ve gizli yapar, sürur ve elemelerini saklar, ne kendine acındırmayı, ne de teselli edilmeği istemez; tatbik sahasına çabucak geçmedense tenkit ve müfekkiresinin tekâmülü ile tekemmül etmesini tercih eder. Merhumun Socrate'tan başka Spinoza'nın monografisiyle de alâkadar olarak, bunu tercüme etmek ihtiyacını duyması, kendi ahlâkî hisleri ile bu hasta filozofun ahlâkî iştisakları arasında bir karabet olmasındandır. Ve filhakika genç yaşlarında ölen bu iki mütefekkir fânî zevkler yanında "hakikî hayırî teşkil eden,, bir hedef aramağı ve bu hedefin keşfine meclup olarak çalışmağı felsefe ile iştigallerinin birinci sebebi olarak duymuşlardır. Novalis, Spinoza'yı tavsif için: "Mesti ulûhiyet,, demişti; İzzet Bey'e de: "Mesti ahlâkiyet,, demek onu en derin şahsiyetile tavsif etmek olur.

Filhakika dinî itikatların çok zayıfladığı devirlerde gelen modern mütefekkirler ahlâkî kurtarmak için ya romantik, veya mistikimsi bir felsefeye başvurmuşlardı. Spinoza bunu yaptığı gibi alman idealizmi de bilhassa bunun için çalışmıştı. Fakat XIX'inci asrın pozivitizm cereyanı bu romantik felsefeleri kıymetten düşürdüğü gibi Darwinizm dahi idealini din ve metafizikten alan an'anevî ahlâk hislerini kökünden sarsacak bir tabiat felsefesi getir-

mişti. Bununla beraber ümit kesilmiş değildi. Çünkü Auguste Comte'ın getirdiği pozitivizm, an'anevî metafiziki, yani rasyonalizmi, mücerret idealizmi ve mistizm temayülünü düşürmekle beraber tarihe müstenit bir idealizmi içtimaiyat sistemi haline koydu ve bu sistemde nominalizmden beri gelen muhtar, müstakil, mağrur, hotpesent ve ferdi bir ruh telekkisinden vazgeçerek insanı içtimai, ve diğerbin bir mahlûk olarak teşrih etti.

Nominalizdenberi fert-nev'i, cüz-kül meseleleri halinde münakaşa edilmiş olan bu mes'ele artık fert-cemiyet mes'elesi olarak tavazzuh etti ve ahlâk felsefesi de prensip ve ilhamlarını içtimaiyattan aldı. Auguste Comte'ın idealist içtimaiyatçılığını realist bir içtimaiyata kalbetmek isteyen Durkheim ve onu memleketimizde büyük bir tesirle temsil eden Ziya Gök Alp fert ve cemiyetin mahiyet ve münasebetleri meselesini:

Fert yok, cemiyet var;

Hak yok, vazife var,

vecizesi ile dogmatik bir şekilde telhis etmiş görünmekle beraber davasını ispat için yürüttüğü muhakemelerde, içtimai tesirleri pek bariz gibi görülen dahi ve kahramanları alelâde ve orta fertlerden ne mahiyet ve haysiyet ile tefrik etmek lâzımgelseceği ve cemiyetle dahinin mahiyet ve münasebetleri ne olacağı mes'elsine dayanmış ve bunlara verdiği hal suretlerinde pek mühim açıklar bırakmıştı. İzzet Bey ise hodkâm his ve ihtirasları meşruleştiren enfüsî fertçiliğin bugünkü burjuva ve kapitalistlerin ruhunda bıraktığı gayri ahlâkî zihniyeti ve bunların tabii neticeleri olan amele ve iktisat buhranlarını görerek enfüsî fertçilikten nefret ettiği gibi, en kuvvetli cereyanını tarihi materyalizmde bulan maddî cemiyetçiliği de bir türlü sevememişti. Çünkü o, bu günkü fert ve cemiyet ilimlerinin iptidailiğine bakarak, ne ferdin ne de cemiyetin tahakkümüne revaç verecek bir sisteme razı olmadığı için her ikisini de birleştirecek bir hakikat bulunabileceğini felsefî hadsi ile duymuş ve bütün mesaisini işte bu hadsin tesiri altında yapmıştı. Fazla olarak fert yalnız cemiyetle değil kâinatla da münasebet halinde bulunduğundan mes'elenin sadece fert ve cemiyet mes'elesi olarak kalmıyacağı; araya bir de ferdin kâinata karşı olan duygu ve münasebetleri gireceği ve bu suretle mistik ve dinî hislere temas edileceği aşikârdır. İzzet Beyin bu hususta ne düşündüğünü ayrıca tetkik etmek ve bu husustaki başlıca fikirlerinin not ve takrirleri ile "Milliyet nazariyeleri ve Millî Hayat,, nam eserinin son kısmında aramak lâzımdır.

İzzet Beyi vahdetçiliğe sürükliyen acaba "Goethe,, de olduğu gibi romantik bir his midir? Socrate gibi bütün his ve ihtiraslarını karanlık ve cehil

gören, hakikati da tarifte değil fakat yeni ilim usullerinin verdiği bir vetire ve tekevvünde arayan İzzet Bey ne saf bir romantik, ne de hakikî bir mistik olabilirdi. Çünkü onda ne tabirat aşkı ve mâzi hasreti, ne de esrar aşkı galip bir temayül olmuş değildi. Fikrî faaliyetini bilhassa cihan harbinden sonra izhar eden merhumun, XVIII'inci asrın son nısfında başlayıp XIX'inci asrın rub'unda nihayet bulan bir romantizme dönmesine imkân olmadığı gibi hakikî bir mistisizme gitmesi hiç mümkün değildi. Schelling, Hegel, ve hattâ Spinoza'nın mistizimi andıran tefekkür şimeleri kök itibarile mistik dehadan gelmekle beraber, bunlardan hiç birine hakikî mistik diyemeyiz. Daha Thales'denberi tahlil ve terkip zihniyetile temeyyüz eden ve dinî imandan tecerrüt eden ilim ve felsefe görüşünün hakikî mistik ve doğmatikliğe sapması mümkün olmamak lâzımdır. Netekim modern felsefe üstatları arasında bu mahiyette bir sapış olmamıştır. Spinozanın vahdetçiliği ve Alman idealizmi gibi hususî felsefeler ise, Kant müstesna olmak üzere, müspet ilimlerden ziyade tarih ve manevî ilimlerin vaziyetinden ilham almış olduklarından san'at, ahlâk, hukuk gibi beşerî kıymetleri mânâlandırmağa ve izaha çalıâşan ayrı bir tefekkür tipi teşkil ederler. Büyük mistiklerin belki de durbinlik ihtiyacile hakikati ne kendilerinde ne de tabiatta bulmayıp bunların arasına girmiş bulunan esrarda aramaları gibi bu tefekkür tipinin de hakikati ikilikte değil bir nevi vahdette, yani müddeâ ve nakiz müddeanın fevkindeki bir tertipte araması haklı olabilir. Çünkü Hume'ın tenkidî şüpheciliği determinizmin ampirizmden daha müspet bir seviyede olmadığını gösterdikten ve bilâhare hakikatin "olmuş bitmiş,, bir "vücut,, te değil, olmakta bulunan bir "sayruret,, te olduğunu, daha doğrusu hakikatlerin de tekâmül ettiği zannı galip bir hale geldikten sonra hiç bir müddeâ veya nakizi müddeâ başlı başlarına bir "vücut,, ve bir "hakikat,, olamayacak ve bunlar ancak "olmakta bulunan ideal bir hakikatin, geçici ve muvakkat tezahürleri hükmünde kalacaklardır. Hegel'in bu diyalektik mantığını transformizim teyit ettiği gibi bugünkü organik materyalizm dahi teyit edecek bir haldedir. İşte bu felsefî kültürün içinden geçen İzzet Beyin görüşü burada da kalmayıp içtimâî tetkiklere uzanmak suretile daha ileri giderek beşerî maşeriyetlerin geçirdikleri zihniyetleri aramış ve bunların filhakika şu üç safhadan geçtiklerini görmüştür: Mistik safhada bulunan iptidâî cemiyetler kendilerini tabiattan ayırmadıkları için, tabiatı kendilerine ve kendilerini tabiata karıştırdıklarından bu devirdeki fert ve cemiyet donmuş bir haldedirler. Orta zamana tekabül eden ikinci itikat safhasında ise ruh ile madde birbirinden ayrılmış, fakat insan ve cemiyet tabiattan kaçarak ruh ve mânâyâ kapanmıştır. Üçüncü safhada, yani son üç asırda, ruh ile madde mütekabil tesir-

lerle birbirine hulûl ve nüfuz edebilecek bir hale geldiğinden, hakikatin ne yalnız ruhunda, ne de yalnız madde de olup bunların arasındaki daimî münasebetlerde ve mütekabil tekevvünlerde olduğu görülmüştür. Bunun içindir ki XIX uncu asrın sonunda Darwinizm, düalizm ve ütilitarizm ile cenkleşebilecek ihatalı bir anlayış ihtiyacını hissedenler istinat noktalarını hep Hegel'de bulmuşlar ve yeni - Hegelciliğe revaç vermişler ve bu suretle agnostik metafizike ve nef'iyeci ahlâka karşı koymak ve aynı zamanda tarihî maddiyecilik gibi pek kuvvetli maddî bir vahdetçiliğe muarız olacak idealist bir vahdetçilik tesis etmek istemişlerdi. En çok İngiltere, Amerika ve İtalyada revaç bulan bu meslekler bize İzzet Bey vasıtasile âksetmiştir denebilir. Aziz bir arkadaşın muhterem hatırasını ihya için yazılan bu satırlarda onun felsefî şahsiyetini inceden inceye tahlil etmeye maalesef imkân yoktur. Çünkü bu iş ancak bütün not ve yazıları ile yeniden temasa gelmeğe ve ayrı bir tetkike mütevakkıftır. Burada yapılabilecek şey onun fikrî şahsiyetinin en bariz çizgilerini çıkarmağa çalışmak, daha doğrusu küçük bir şemasını vücade getirmektir. Onda septisizm olmadığını söyleyenlerin hangi septisizmi kastettiklerini bilmiyorum. Bana kalırsa, İzzet Beydeki septiklik Socrate'ın istihzasını andıran acı bir nevi tehekkümü "ironique,, bir septiklikti. Bunu nadiren ve bilhassa tenkit ve münakaşalarında kullanırdı. Ezcümle mantık müderrisi Halil Nimetullah Beyle "Hayat,, mecmuasında yaptığı münakaşalarda bu nevi septikliğinin tezahürleri az değildir. Hattâ Yakup Kadri Bey İzzet Beyin "istihza cennetten mi çıkmıştır?,, makalesindeki bu nevi kudreti gösteren yazasını okuduktan sonra, ondan büyük bir sitayişle bahsetmişti.

Merhumun binnisbe ileri bir çağda Almancaya sarılması yeni bir lisan daha öğrenmek ihtiyacından ziyade felsefî şahsiyetinin en çok alâkadar olduğu Alman idealistleri ile doğrudan doğruya temasa gelmek içindi. İleri bir çağda yeni bir lisanı ve bilhassa Almancanın çetin felsefe lisanını öğrenmeğe azmetmek ancak büyük ve mukavemet edilmez bir fikir ihtiyacından gelebilir. Hele öldürücü bir hastalık içinde bile mefkûresi uğurunda, son nefesine kadar ideal bir alâka izhar etmesi bu aziz ahlâk müderrisinin kendisinde ne kuvvetli bir şahsiyet topladığını gösterir. Saadet ve selâmetini kendini başkalarına vermekte bulan ve en yüksek kuvvetlerini bu uğurda tüketen bir şahsiyeti yine onun istediği gibi düşünmek ve tanıtmak icabederse hususî ve şahsî meziyetlerinden hiç bahsetmemek lâzımdır. Bu içtinap acı olmakla beraber hiç olmazsa ben öyle yapacağım.

M. Şekip